



JOSEP PLA, *Santiago Rusiñol i el seu temps*. Editorial Selecta, 1943.

La gent creu que Rusiñol fou un home que es passà la vida fent broma, formulant coses més o menys divertides, escrivint drames i gatades i pintant jardins per vendre'ls a la Sala Parés del carrer de Petritxol. Després de tres anys de tractar de donar la volta a l'obra i a la figura d'aquest home, m'he trobat que la imatge popular que en té la gent no té gaire relació amb la realitat. Per poca atenció que hom hi esmerci, apareix un Rusiñol més complex, irònic, però poc bromista, sarcàstic més que no pas alegre, fabulosament treballador i profundament trist. He arribat a la conclusió que fou un home apassionat del seu treball per sobre de qualsevol altra cosa, solitari, insatisfet, lúgubre, i que tot el que féu en aquest món —una obra quantitativament considerable amb positius esclats— fou per escamotejar el mal de la vida, el «*tedium vitae*».

Li passava això: davant dels espectacles que la gent reputa alegres i divertits, es posava trist; en canvi, quan sorprenia un espectacle que entristeix la gent, el llavi li somreia.

Rusiñol era un home —solia dir Josep Maria Sert, que fou un gran amic seu— que no estava content més que quan

estava trist. Plorava en els bateigs i reia en els enterraments.

Aquestes constatacions no ofereixen cap sorpresa. El mecanisme psicològic de Rusiñol és conegut. Era un romàntic. No utilitzo ara aquesta paraula en el sentit que li donen els enamorats. Era un romàntic des del punt de vista de la història de la cultura. Per precisar: fou no pas un romàntic diabòlic, orgullós i temerari, sinó un romàntic considerat i passiu. El temperament romàntic implica donar més importància al sentiment que a la intel·ligència, a l'instint més que a la prudència. El romàntic viu en un món fet a la seva manera; el clàssic navega en el món tal com és. El romàntic ciutadà d'un món que no existeix té, en el món en què viu, un disgust diari, perquè les coses s'adapten difícilment als seus desigs. El clàssic parteix del principi que, pel moment, no hi ha més món que aquest, que el present. Rusiñol, en vida, passà molts disgustos —sense que la gent ho sospités. Per això estigué tan trist. En el curs de la seva existència s'anà amargant de mica en mica i a la fi li passà el que sol passar als amargats: que plorava en els bateigs i reia en els enterraments. [...]

Una altra cosa voldria dir. Rusiñol fou, en aquest país, un dels caps visibles del moviment modernista. Ara: aquest llibre no conté cap explicació del modernisme. No podia pas ésser d'altra manera. Malgrat haver estat en aquest corrent del gust i d'haver-hi estat posada l'etiqueta del modernista, ho fou tan poc i tan esporàdicament, que la seva influència fou nul·la en aquest sentit. No fou pas un home d'escola tancada; fou un artista lliure. Històricament, crec que aquesta afirmació és irrefutable. En aquest llibre hi ha explicada la intervenció de Rusiñol en el modernisme. Un subratllat més profund hauria desorbitat i falsejat les coses, i això, en tot cas, no hauria estat lícit. [...]

El modernisme fou un fenomen vast, complex, un autèntic galimaties europeu. És potser el fenomen de la història del gust d'aquest continent en què intervenen més fenòmens nacionals europeus. En aquesta miscel·la, hi entraren el pre-rafaelisme anglès de Burne Jones, Dant Gabriel Rosetti i Ruskin; reminiscències de la voga wagneriana; l'esoterisme d'alguns belgues; l'intimisme patètic i emocionat d'alguns flamencs, sobretot de Maurice Maeterlinck; el sentit decoratiu glacial de Munic, el decadentisme antirealista de París i algunes formes de

l'escandinavisme. Si se'm permetia, diria que fou la reacció contra l'impressionisme en tant que realisme. Tota aquesta barreja donarà a Barcelona els nenúfars lilials, la sala del Palau de la Música Catalana i les senyoretetes de ciment armat amb llargues cues que decoren alguns balcons distingits i horribles.

El modernisme afectà Rusiñol, però li féu un mal relatiu. El reflex més acusat sobre la seva obra es troba en l'intimisme, en el pàlpit intimista de les seves pintures de París, i posteriorment en els seus jardins. Ara, de tots els homes de la seva generació, en fou el menys contaminat, degut al fet que, al meu entendre, en Rusiñol hi ha una força popular fortíssima. [...]

El final de segle representà per a Rusiñol el triomf de la seva pintura. El testimoni d'aquest triomf fou l'edició, luxosa, dels seus *Jardines de España*, reproduïts a tot color i acompanyats d'un conjunt d'elogis en prosa i vers signats pels escriptors de més qualitat de la Península. Aquestes proses, aquestes poesies, formaren una corona —la corona de Meleagre de Rusiñol— amb la qual fou coronat d'una manera simbòlica. Aquests jardins, fins els pintats amb llum meridiana, són obres de crepuscle; aquests paisatges, fins

els primaverals, són paisatges de tardor. La llum crepuscular, l'aire tardoral, el deix de malenconia, són les característiques més acusades de la sensibilitat del moment, de la sensibilitat més treballada del moment. Rusiñol descrivia les obsessions de la seva generació i es feia entendre d'una manera perfecta. Que aquella generació s'equivocà? Que hauria hagut de seguir un altre camí? És possible. Però els fets són els fets i no es pot sortir d'aquí.

En aquests *Jardines de España* hi ha pàgines molt belles. Potser la millor és la que hi escriví Azorín; és una pàgina delicada, insinuant, finíssima. El que Azorín insinua, Marquina ho envesteix francament. Aquesta malenconia irreparable que Rusiñol capta en els jardins és el testimoni amarg de la decadència. Aquests jardins abandonats, morts, foren un dia poblats de vida. Tot ha decaïgut. Dels jardins, la vida n'ha fugit.

Todo aquel mundo viejo, solitarios jardines,
que bulliciosamente llenó vuestros confines
ha desaparecido sin darnos descendencia.
¡Oh, abominados padres que no dejáis herencia!



El poeta invectiva:

Dormid, dormir en paz en vuestros mausoleos,
estirpe de gigantes y padres de pigmeos.
Dormid, dormir en paz, sin despertar de nuevo.
Fervoroso os lo pide mi lengua de mancebo.

El poeta formula el sentit de l'obra del pintor:

Lo hiciste bien, tú, ansioso de una patria grandiosa
buscador de una tierra soñadora y gloriosa,
lo hiciste bien; debajo de la luz que los baña
tus jardines de España son la vejez de España...

Aquests versos de Marquina són importants perquè situen Rusiñol en el corrent intel·lectual del seu temps, quedant així inserit en el fons mateix de l'esperit de la generació del 98. Rusiñol, encara que de més edat que els homes més representatius d'aquesta generació, és un home típic del 98. Aquells jardins, en efecte, coincidiren amb efemèrides històriques d'una transcendència reveladora, d'un volum immens. S'han perdut Cuba i Filipines, les últimes terres d'un vastíssim imperi. Davant del desastre, la reacció general del país fou mínima. La frivolitat, manifestada en les classes dirigents a través de les fórmules de la

cursileria, és el que dóna el to general al país. És una frivolitat típicament provinciana, d'una rusticitat inconcebible. Fora de Catalunya només un grup d'intel·lectuals reacciona altivament. Aquest grup planteja el problema en tots els seus aspectes: social, polític, econòmic, artístic, literari. Una vegada llançada la paraula «decadència», la gent l'accepta com si es tractés d'un fenomen inevitable, d'un eclipsi fatal, cosa que permet dormir tranquil·lament. Només aquell grup intel·lectual es demana quines són les causes, les arrels de la decadència. Per a combatre un mal és indispensable conèixer-ne la causa. Per a combatre els efectes s'han de considerar els orígens. El problema peninsular queda plantejat amb tots els seus complexos. La primera constatació és que la idea que tenen els espanyols d'Espanya és falsa, és una idea de cartó. Espanya és un país desconegut. I aquests intel·lectuals tracten de descobrir-lo. El viatgen, l'estudien, l'observen, l'analitzen des d'un punt de vista objectiu. L'adopció d'aquesta actitud és plausible i digna de tots els elogis. En certa manera és una posició científica. A través de les seves observacions sorgeix una visió molt més real, sense ficcions, viva, molt més autèntica que la que tingueren les classes directores de l'època del desastre. La

visió d'aquest grup és completament nova, molt sensible, absolutament inesperada, dintre l'atonia general, insuperable en molts aspectes.

L'actitud de la generació del 98 ha estat molt discutida. Les forces capacitades per a lluitar contra la tendència a l'oblit —tendència que és la base de la intocable tradició— són sempre escasses i, degut a la pobresa del país, d'una precarietat permanent. «En la escuela del 98», ha escrit Azorín en el seu llibre a *Madrid*, «había dos palabras fundamentadas y compendiadoras de la tendencia. Estat dos palabras eran: “frivolidad”, “España”. Lo que nosotros hemos combatido con más tesón, con más denuedo, ha sido la frivolidad.» Davant de la frivolitat, aquests intel·lectuals defensaren la serietat, la gravetat, aquesta actitud que rarament triomfa, però que esporàdicament es pot trobar. La gravetat consisteix a separar l'adjectiu de la substància, l'efímer del permanent, el que és de profit del que no ho és. Parlar d'una qüestió sense conèixer-la és privatiu de la frivolitat. Parlar sense solta ni volta, obrar sense solta ni volta en les coses polítiques, socials, econòmiques... és pura frivolitat. La generació del 98 reaccionà contra el segle XIX considerat com un tot

—salvant, és clar, les personalitats isolades positives—, el més frívol i estèril de la història del país. El segle XIX fou una llarguíssima explosió de parauleria estèril, i d'aquesta congènita esterilitat se n'han deduït aquests cinquanta anys del segle XX, malaguanyats i frenètics.

L'altra paraula fonamental, representativa, era requesta: «Espanya». «De nuestro amor a España», escriu Azorín, «responden nuestras obras. Los Libros de Baroja, de Unamuno, de Maeztu y los míos. No creo que tenga yo un solo libro, de los cuarenta volúmenes publicados, ajeno a España». En el mateix corrent es troba Rusiñol: una grandíssima part de la seva obra pictòrica, literària, la seva activitat de col·leccionista, estigueren dedicades —amb ardor— al descobriment del país. «Nosotros hemos ampliado este descubrimiento», escriu sempre Azorín amb una modèstia exemplar, «y dado entonación lírica y sentimental a hombres y cosas de España». Les velles ciutats, la vida provincial, els pobles, la vida del camp, l'estretor, l'austeritat, la dignitat, el fons tràgic, pobre, de la nostra existència terrestre, les llums i ombres sobre les quals transcorre la nostra vida, ¿qui les ha descrites millor que els escriptors, pintors, artistes del 98?

No es pot parlar d'una generació orgànica. Els seus components —individualistes com a espècimens del país— treballaren pel seu compte. En el camp políticament conservador, Azorín fou un subversiu. En el camp de la inadaptació, Baroja fou un home de mentalitat europea —en el camp de la ciència i de la cultura sobretot—, normalíssim. Rusiñol, home burgès, contemporitzador, amable, somrient, fou un agitador intel·lectual permanent. La tradició, el que s'anomena la tradició, fou examinada a fons, i aquest examen alçà bombolles de malefícis. La generació tingué, però, un denominador comú que es podria concretar en el *rayadillo* dels pobres repatriats del Pacífic i de les Antilles. «Lo que motiva el desdén de ciertas gentes, desdén fundado en un equívoco», escriu Azorín, «es el concepto que nosotros teníamos del patriotismo y el acento que poníamos en nuestro hablar. Acento pesimista, desalentador, se ha dicho. Falta de patriotismo, se ha repetido.» Però... «Lo que los escritores del 98 querían no era un patriotismo bullanguero y aparatoso, sino serio, digno, sólido, perdurable. A ese patriotismo se llega por el conocimiento minucioso de España».

Durant aquest període Rusiñol féu moltes estades a Madrid. Fou el centre natural del seu acostament als jardins. Férem referència a un dels seus primers viatges, tan relacionat amb l'ídol plàstic de la generació del 98: el Greco. Ara, els viatges sovintegen. La seva tertúlia de «Fornos» es veu molt concorreguda. Aparentment les formes del seu humor, tan dolces, escèptiques, barcelonines, tolerants —franceses—, havien de xocar amb la novel·la picaresca. En el curs de la seva vida, Rusiñol llegí poc, llegí, a més a més, desordenadament. Però conegué la picaresca. En la seva obra literària hi ha ressonàncies constants de la novel·la picaresca. És curiós: el lector català aprecia, llegeix amb gust, la tremenda literatura realista castellana. Potser ho fa per saber de què ha de morir. En canvi, la mística el deixa fred i el casuisme teològic l'empipa. En el sistema de l'humor de Rusiñol, el realisme és permanent i s'entronca amb la seva literatura. Les seves novel·les són, en realitat, novel·les picaresques. Molts dels articles que escriví són capítols del gènere. De tota manera, el seu humor, sobretot el seu humor verbal, participa més de l'humor europeu, del fantasisme del París de l'època, que de la ferocitat de la sàtira; és més sentimental que cerebral, més bondadós que casuístic.



Rarament es troba en la seva obra el que és corrent en la sàtira espanyola: la nuesa del penjat.

Rusiñol llegí seva traducció de *L'Hèroe* en un dels prats de la Bombilla. No fou una lectura banal, com tantes en féu en el curs de la seva vida davant d'admiradors *avant la lettre*.

Amb aquesta obra adoptava la posició més combativa dels intel·lectuals del seu temps. L'auditori era complex:

Dicenta, Maeztu, Benlliure, Sorolla, Ramon Casas, Rafael Domènech, Palomero, els músics Chueca i Chapí, autors d'una marxa que era la música preferida del personatge de l'obra, Vilomara, Jordà, Capella, Utrillo, Carles Costa, Enric Borràs i Llardy, propietari del famós restaurant. Llardy era aiguafortista i molt amic dels artistes.

La lectura es produí en un ambient una mica enrarit i enmig d'una expectació creixent. Des d'un principi es produïren aquells petits sorolls precursors d'imprecacions que fins que no es formulen poden confondre's amb simples borborigmes. Rusiñol, amb la seva simpatia, pogué anar trampejant els obstacles. Però arribà un moment, quan llegí «Heus-els ací! Els del teler són els herois!», que es produí una tempestat d'observacions, opinions, dicteris, preguntes, aplaudiments i protestes. Es produí una confusió verbal

inextricable i espessa, d'una temperatura tan elevada que no era de gaire bon veure. Borràs tractà de resoldre el problema pel mètode de la dissolució. Al·legant que tenia funció de tarda —llavors dirigia la primera *tournee* de teatre català a Madrid—, s'acomiadà dels seus apassionats amics. La discussió continuà durant tota la tarda, i, havent-se traslladat una bona part dels presents a Llardy per a sopar, hom seguí discutint fins molt tard. La contradicció s'esgotà per fatiga.

L'Hèroe s'estrenà al Romea de Barcelona la nit del 17 d'abril de 1903. La discussió de Madrid, que Rusiñol pogué mantenir, amb la seva gràcia, en els límits de la simpatia, feia preveure el que passaria. I així fou, en efecte. L'estrena constituí una de les explosions contradictòries més voluminoses que recorda la història teatral barcelonina. Fou un triomf per a l'autor i els seus intèrprets, però l'obra es representà una sola vegada. El governador, González Rothwos, passà moltes fatigues. Rusiñol va considerar prudent, per evitar molèsties a uns i altres, i potser per evitar-se-les a ell mateix, passar la frontera. [...]

Rusiñol, que era més vell que els homes del 98, és potser l'únic intel·lectual del seu temps que sabé rejuvenir-se i



l·ligar-se amb els que venien darrere d'ell. Aquest no és pas un fenomen corrent. Com a mentalitat, en tots els aspectes, pot ésser considerat de la generació al·ludida. Hi aporta la seva personalitat polifacètica, dotada d'una divina facilitat en tots els terrenys, d'una obsessió per elevar el to de la vida, creadora de vida, creador i promotor de tantes coses belles. El reforç era considerable, en un país, sobretot, d'una vida intel·lectual tan esquàlida i mísera. El que enriqueix el nucli d'una generació no són les unanimitats ni les repeticions, sinó la diversitat dels seus components. La generació del 98 està formada per homes diversíssims. Rusiñol, estrany i diferent de tots ells, completa una complexitat important.